

## तुमच्या उफाळणाऱ्या जीवनाला साजेसे ठाकरसी कापड



स्वच्छंद मजेत हवे तसे मुक्तपणे भटकणाऱ्यांसाठी ठाकरसीचे मोकळे मोकळे वाटणारे सुती कापड अगदी साजेसे असते. पॉप्लिन, लॉन्स, वॉयल्स, कॅम्ब्रिक्स - कुठेहि गेलात तरी शोभून दिसते. शहराबाहेर खेड्यापाड्यात रानोमाळ भटकत असताना किंवा शहरात प्रतिष्ठितपणे फिरत असताना वापरले तरी उपयुक्त ठरते. ठाकरसीच्या सुती कापडाने थंडावा राहतो नि मोकळे मोकळे निश्चित वाटते. तुमच्या आवडीची मिट्टस व रंग जरूर पसंत करा. रानावनातील भटक्या जीवनाची तुम्हाला होस असेल तर त्यासाठी ठाकरसीच्या सुती कापडासारखे दुसरे कापड नाही, अगदी हवे तसे हे कापड आहे. स्वच्छंद भटकंतीसाठी मोकळे मोकळे तरल कापड, गाळ्या, फ्रॉक वगैरेचे (ड्रेस मेटेरियल) कापड, शर्टिंग व सर्टिंग.

ठाकरसीचे सुती कापड न सुरगळण्याच्या चाचणीला उतरेल असे 'टॅबिलाइज्ड' असते आणि आट्ट नये म्हणून 'सॅन्फोराइज्ड' असते.



**ठाकरसी ग्रूप ऑफ मिल्स,**

फाऊन \* हिन्दुस्थान युनिट नं. १ \* हिन्दुस्थान (इंडियन) युनिट नं. २  
१६, अपोलो स्ट्रीट, मुंबई - १.



## आदर्श समाजसेवकाच्या कामाची पद्धत कै. श्री. वैकुंठभाई मेहतांचा आदर्श

राधाबाईंनी एका अनाथ महिला सेवाश्रमाच्या समाजसेविका कार्यकर्त्या बाईंची संस्थेमध्ये निर्देशित वेळी भेट घेण्याचा प्रयत्न केला पण त्यांची भेट होऊ शकली नाही. “भेटायला केव्हा येऊ ?” असे पत्रांनी विचारले, त्यांची उत्तरेही आली नाहीत. असेर राधाबाई समाजसेविकेच्या बंगल्यावर त्यांना भेटायला गेल्या, तेव्हा त्या विदुषीला राग आला. “संस्थेच्या कामासाठी संस्थेत भेटायला या” असे त्या म्हणाल्या. “मी तेथे आपणोंस भेटण्याचा अनेक वेळा प्रयत्न केला, पत्रेही धाडली; नाइलाज म्हणून येथे आले” असे राधाबाईंनी काकुळतीने सांगितले. तेव्हा या विदुषी उसळल्या, “मी काय तुमची नोकर आहे का ? थोडे हेलपाटे पडले म्हणून एवढी तक्रार करायचे काय कारण ? आम्ही स्वतःचे पैसे आणि वेळ खर्चून समाजकार्य करतो ते काय तुमच्या शिष्या सांगण्यासाठी ? आम्ही तुमचे काय चोवीस तास बांधील आहोत ? आता मला वेळ नाही; संस्थेमध्ये या.” राधाबाईंचे काम एका मिनिटात संपले असते, पण ह्या समाजसेविकेने दहा मिनिटे अशा अप्रस्तुत बोलण्यात खर्च करून टाकली. विचान्या राधाबाई हिरमुसल्या होऊन परत गेल्या. समाजसेविका विदुषीच्या ह्या कुप्रदर्शनाला घरी काही तात्कालिक कारण घडलेले असेलही, पण त्यापूर्वीच्या अनास्थेचे समर्थन करता येणे कठीण आहे.

‘स्वेच्छेने पत्करलेले काम यशस्वी व्हावयाचे असेल, तर पंगारी कामापेक्षा ते अधिक चांगले करण्यात आले पाहिजे’ असे लेडी स्टेला रीडिंग ह्या इंग्रज समाजसेविकेचे म्हणणे आहे. गेल्या महायुद्धाच्या वेळी ब्रिटनमध्ये त्यांनी ‘बुझमन्स व्हॉलंटरी सर्व्हिस’ ही स्त्रियांची संघटना उभारली. पंगू मुलांच्या मातांचा भार हलका करण्यासाठी काही तास ती सांभाळणे, अंधांच्यासाठी पत्रे लिहिणे, आपटग्रस्तांच्या साहाय्यार्थ संपाक करून त्यांच्या जेवणाची व्यवस्था करणे, ब्रिटनमध्ये आश्रयार्थ आलेल्या निर्वासितांना मदत करणे, इत्यादी कामे ह्या १२ लक्ष कार्यकर्त्यांच्या प्रचंड संघटनेने केली. फायटर विमानांच्या निर्मितीसाठी अॅल्युमिनियम कमी पडले, तेव्हा ह्या संघटनेने घरोघर हिंडून अॅल्युमिनियमची भांडीकुंडी गोळा केली, ती १,००० टन भरली ! हवाई हल्ल्यांनंतर कित्येकजण बेपत्ता होतात, त्यांची माहिती देणारी केंद्रे स्थापन केली, बेघर झालेल्यांच्या साण्यापिण्याची आणि निवाऱ्याची व्यवस्था केली. आजही ह्या संघटनेच्या पटावर पाच लक्ष कार्यकर्त्या स्त्रिया आहेत, त्या आपले काम निरपेक्ष, कर्तव्यनिष्ठेने बजावतात. ते काम कोणते ? म्हातान्या, घराबाहेर पडून शकणाऱ्या पेन्शनरांना आणि पंगू लोकांना दुरोज घरी जाऊन गरम अन्न पोचविणे आणि त्यांची वक्तशीर भेट घेऊन त्यांच्या अडीअडचणींचे निवारण करणे, हे ते काम.

समाजकार्य करू इच्छिणाऱ्यांनी स्वतःवर शिस्तीचे बंधन घालून घेतले पाहिजे, असा लेडी स्टेला रीडिंग ह्यांचा आग्रह आहे. एकदा काम पसंत केले, वेळ ठरवून घेतली, म्हणजे आपण जणू काही करारपत्रावरच सही केलेली आहे असे समजून कार्यकर्त्यांनी स्वतःस कामास वाहून घ्यावे, असे त्या म्हणतात. “स्वतःचा वेळ, उत्साह आणि सुजनता ह्यांची जाणकाराने स्वेच्छेने दिलेली देणगी म्हणजे समाजसेवा” असे त्यांचे सभोवराण आहे.

कै. वैकुंठभाई मेहता हे निष्ठावंत सहकार-महर्षी होते. त्यांची प्रकृती तोळामासा होती. तरी त्यांची कर्तव्यनिष्ठा दांडगी होती. त्यामुळे ग्रामीण भागातील प्रवासाचा, थंडीवाऱ्याचा त्रास त्यांना कधीच वाटायचा नाही. एकदा ते असेच एका रेल्वे स्टेशनवर रात्री गाडीची वाट पाहत गारठ्यात बसले होते. त्यांना तेथे भेटलेले त्यांचे एक आस्थेवाईक स्नेही म्हणाले, “वैकुंठभाई, आपण एवढा त्रास ह्या वयात कशाळ घेता ? एवढी गैरसोय कशाळ सोसता ? त्यावर ते म्हणाले, “काम पत्करले म्हणजे त्रास, गैरसोय हे सर्व विसरायचे. जे पत्करायचे ते मनोभावे, कार्यक्षमतेने पार पाडायचे. मी अगदी आनंदात आहे. सुखात आहे. आपल्या विचारण्याबद्दल धन्यवाद.”

### ४० टक्के अपघात विमान उतरताना होतात

१९६२ ते १९७२ ह्या दहा वर्षांतील विमानअपघातांची पाहणी एका आंतरराष्ट्रीय संघटनेने केली आहे. पाहणीसाठी जमा करण्यात आलेल्या माहितीवरून असा निष्कर्ष काढण्यात आला आहे की विमान अपघातांपैकी ४० टक्के अपघात विमान उतरताना अगर उतरण्यासाठी ते विमानतळाजवळ येत असताना होतात. अपघातात काही अपघात विमानतळाजवळ विमानांच्या टकरीचेही झालेले दिसतात. पाहणीसाठी विमानवाहतूक मंत्र्या प्रमाणान्वर करणाऱ्या १५ देशांच्या विमानतळांवरील अपघातांची माहिती जमविण्यात आली होती. त्यांत भारताचा समावेश नव्हता. पाहणीचा एक निष्कर्ष असा की, जगातील विमानवाहतुकीची सुरक्षितता एकंदरीने चांगली व लक्षात भरण्यासारखी आहे.

### बड्या कारखानदारांना सिमेंट कारखान्याचे परवाने ?

भारत सरकारचे उद्योगविकास खाते बड्या कारखानदारांकडून सिमेंटचे कारखाने काढण्यासाठी आलेल्या अर्जांचा नव्याने विचार करीत आहे. मत्केदारी चालू न देण्याच्या घोरणानुसार त्यांचा विचार लांबणीवर पडलेला होता. सिमेंटच्या कारखान्यासाठी खात्याकडे पाचसहा अर्ज पडून आहेत. त्यात बिल्डा, साहू जैन व ए. सी. सी. ह्या उद्योगगटांकडून आलेल्या अर्जांचा समावेश आहे. देशात सध्या सिमेंटचा तुटवडा फार भासत आहे. सिमेंट कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया अगर नवे कारखानदार सिमेंटचे कारखाने लवकर काढू शकत नाहीत. सिमेंटची टंचाई दूर करण्यासाठी बड्या उद्योगपतींच्या नामंजूर झालेल्या अर्जांचा पुन्हा विचार करावा लागत आहे.



“अर्थ एव प्रधानः” इति कौटिल्यः अर्थमूली धर्मकामाविति । —कौटिलीय अर्थशास्त्र.

### राष्ट्रीयीकृत बँकांच्या कामाची प्रशंसा

मध्यवर्ती सरकारच्या डेप्युटी मिनिस्टर फॉर फायनॅन्स श्री. सुशीला रोहटगी दिल्ली येथे एका प्रसंगी बोलताना म्हणाल्या की राष्ट्रीयीकरण झालेल्या बँकांनी चांगली कामगिरी केली आहे. परंतु त्यांनी अधिक चांगले काम केले पाहिजे. त्यांना तसे काम करताही येईल. राष्ट्रीयीकरणाच्या चौथ्या वर्षदिनानिमित्त त्या बोलत होत्या. त्या पुढे म्हणाल्या की बँकांच्या ठेवीत ९२ टक्के वाढ झाली आहे. त्यांनी आपल्या शाखांचा विस्तारही झपाट्याने केला आहे. ज्या उद्योगधंद्यांना मदत करण्याबद्दल अग्रहक आहे त्यांनाही बँकांनी चांगले साहाय्य केले आहे. तथापि, काही बाबतीत त्यांनी म्हणावी तशी प्रगती केलेली नाही. समाजातील आर्थिक दृष्ट्या कमकुवत असलेल्या लोकांना इतरांपेक्षा कमी दराने कर्ज देण्याचे धोरण नीट अमलात आणले गेलेले नाही. हे काम अधिक त्वरेने करण्याची गरज आहे. बँकांचे राष्ट्रीयीकरण करण्याचा उद्देश सफल व्हावयाचा असेल तर बँकांनी ह्या बाबीकडे अधिक लक्ष देणे अगत्याचे आहे. ‘लीड’ बँकांनी आपापल्या जिल्ह्यातील बँकिंगच्या व्यवहारात अधिक सुसंगतपणा आणण्यासाठी सध्यापेक्षा अधिक लक्ष पुरविले पाहिजे. बँकांनी आपल्या कार्याचा पसारा मुख्यतः जिल्हापातळीवर वाढविण्याकडे विशेष लक्ष दिले पाहिजे. कारण त्यांच्या धोरणाचे यशापयश तेथे ठरणार आहे. आता भारतातील ग्रामीण भागांत बँकांचे व्यवहार होऊ लागले आहेत. त्याचा एक परिणाम असा झाला की खेडेगावांतील लोकांना बँका त्यांच्यासाठी करू शकणाऱ्या सेवेची अधिक जाण होऊ लागली आहे. ह्या जाणिवेचा फायदा घेऊन बँकांनी छोट्या माणसांना सोयीसवलती मिळवून देण्यात पुढाकार घेतला पाहिजे. असे केले तर ग्रामीण भागांत बँकांची पाळेमुळे खोलवर रुजण्यास चांगली मदत होईल.

### “वेतनवृद्धीने चलनवाढ होणार नाही”

भारत सरकारच्या भारी उद्योगधंदे खात्याचे मंत्री श्री. टी. ए. प ह्यांनी चलनवृद्धीच्या कारणासंबंधी प्रचलित असलेल्या विचारां-विरुद्ध अभिप्राय व्यक्त केला आहे. अखिल भारतीय कारखानदार संघटनेपुढे बोलतांना ते म्हणाले की कामगारांचे वेतन वाढविण्या-

मुळे चलनवृद्धी होते अशी समजूत आहे. पण ही समजूत अगदी चुकीची आहे. आपण जेव्हा दुसऱ्यांना पैसे देण्याबद्दल बोलतो तेव्हा आपणास चलनवृद्धीची आठवण येते. पण, अधिक नफ्याच्या रूपाने स्वतःच स्वतःला पैसे देण्याच्या वेळी मात्र ह्या समजूतीची आठवण नाहीशी होते. नफ्यांत वाढ केल्यामुळे चलनवृद्धी होत नाही काय? कामगारांना त्यांनी केलेल्या चांगल्या व कार्यक्षम कामाबद्दल पैसे दिले तर त्यामुळे नफाही कमी होत नाही आणि चलनवृद्धीही होत नाही. शिवाय अमेरिका, जपान आणि कोरिया ह्या देशांशी तुलना करता आपल्या देशातील कामगारांच्या वेतनाचा खर्च खूपच कमी आहे. आपल्या कामगारांचे कामही तेथील कामगारांइतकेच उत्पादक आहे. आपण कामगारांचा कसा उपयोग करून घेतो ह्यावर बरेच काही अवलंबून आहे. उद्योगपतींना वाढत्या दराने महागाईभत्ता देण्याचे टाळता येण्यासारखे आहे. पण त्यासाठी त्यांनी उपलब्ध असलेली यंत्रसामग्री, श्रम करणारी माणसे आणि हाती असलेली साधनसंपत्ती ह्यांचा जास्तीत जास्त कार्यक्षम वापर केला पाहिजे, तरच उत्पादन वाढू शकेल आणि किमती प्रमाणाबाहेर वाढणार नाहीत. चलनवृद्धीचे मूळ कारण असे सांगता येईल की वाढत्या किमतीचा बाजार असूनही त्यामुळे उत्पादनात वाढ होऊ शकलेली नाही.

### वृत्तपत्रांच्या कागदाच्या कोट्यात ३०% कपात

सध्या अस्तित्वात असलेल्या वृत्तपत्रांना, त्यांनी १९७२-७३ मध्ये वापरलेल्या वृत्तपत्रीय कागदाच्या आधारावर एकूण २,३०,००० टन एवढा वृत्तपत्रीय कागद लागतो. तथापि, सरकार-जवळ वितरणासाठी आतापर्यंत १,६३,१०० टन इतका कागद उपलब्ध आहे. याचाच अर्थ प्रत्यक्ष तूट ३० टक्क्यांपेक्षाही जास्त आहे.

सर्वोच्च न्यायालयाने वृत्तपत्र कागद प्रकरणी दिलेल्या निवाड्या-नुसार ३० टक्के कपात ही सर्व वृत्तपत्रांना समप्रमाणात लागू करण्यात येईल. गेल्या सालच्या हिशोबाने यंदा वृत्तपत्रांना आवश्यक तेवढा कागदही उपलब्ध नसल्याने त्यात वाढ करण्याचा प्रश्नच येत नाही.

दिल्लीतील भिकान्यांत गोऱ्या भिकान्यांची भर दिल्लीत आलेल्या हिप्पी अगर तत्सम गोऱ्या तरुणांची देना उडालेली आहे. त्यांतील काही जण तरी अध्यात्माच्या नांदाने भारतात आलेले आहेत, पण आता त्यांना पोटासाठी भीक मागावी लागत आहे आणि कसे तरी शरीरपोषण करावे लागत आहे. दिल्लीत देशोदेशींच्या वकिलाती आहेत. पण त्या ह्या गोऱ्या भिकान्यांना मदत करीत नाहीत. ह्या भिकान्यांत अमेरिकन भिकारी क्वचितच आढळतात; इतर देशांतील भिकारी मात्र अधिक आढळतात. फ्रेंच वकिलातीच्या एका प्रवक्त्याने असे सरळ सांगितले आहे की वकिलाती म्हणजे सावकार नव्हेत अगर बँकांही नव्हेत. शिवाय अशा लोकांना आर्थिक मदत करण्यासाठी लागणारा निधीही वकिलातीजवळ नसतो. त्यांना मदत केली तर ते पैशाचा दुरुपयोग करतील अशी भीतीही वकिलातींना वाटत असते. म्हणून काही वकिलाती ह्या भिकान्यांच्या नातेवाइकांना तारा करून पैसे मागविण्याचे साह्य मात्र करतात. पैसे आले तर ते ज्याचे त्याला देतात एखादा भिकारी असे सांगतो की त्याच्याजवळील पैशांची चोरी झाली आहे, म्हणून त्याला भीक मागावी लागत आहे. अशा प्रकरणात फ्रेंच वकिलातीचे अधिकारी भिकान्यातर्फे पैसे मागविण्यापूर्वी स्थानिक पोलिसांचा दाखला मागतात. तो मिळाला तर ठीक; नाहीतर भिकान्यांना आपली सोय जमेल तशी करावी लागते. मग काही हिप्पी आपल्या अंगी काही गुण असेल तर त्याचा उपयोग करू लागतात. एका फ्रेंच हिप्पीने आपल्या चित्रकलेचा उपयोग जगण्यासाठी केला. हिंदी लोकांना परदेशीय, त्यातही गोऱ्या कातडीचा भिकारी पाहाण्याची सव्य नाही. भरपूर पैसे उढविणारे गोरे लोकच त्यांच्या परिचयाचे असतात; निदान आजवर होते. भारतात भिकान्यांची आधीच कमतरता नाही. त्यातच दिल्लीसारख्या मोठ्या शहरात गोऱ्या भिकान्यांची भर पडली आहे.

बांगला देशाच्या चित्रपटाला रशिआत बंदी ?

मॉस्को येथे भरविण्यात येणाऱ्या चित्रपट प्रदर्शनात दाखविण्यासाठी बांगला देशाने पाठविलेल्या एका चित्रपटाला प्रदर्शनाची परवानगी नाकारण्यात आल्याची बातमी आहे. १९७१ साली बांगला देशाच्या जनतेने पाकिस्तानच्या लष्कराविरुद्ध केलेला उठाव आणि तो दडपण्यासाठी पाकिस्तानच्या सैनिकांनी केलेले भीषण अत्याचार ह्यासंबंधीची दृश्ये चित्रपटात आहेत. प्रदर्शनाला पाकिस्तानच्या प्रतिनिधींनाही आमंत्रण देण्यात आले आहे. तेव्हा सदर चित्रपटाच्या प्रदर्शनाने ते दुस्खावतील अशी रशिआची भावना असण्याचा संभव आहे. दुसऱ्या महायुद्धात नाझी लष्कराने रशिआत केलेल्या अत्याचारांचे चित्रपट रशिआत दाखविण्यात आलेले असताना लोकस्वातंत्र्ययुद्धाच्या बांगला देशाच्या चित्रपटाला मात्र हरकत घेण्यात आली आहे.

मंत्र्यांविरुद्ध पुरावा मिळणे कठीणच जाते

भ्रष्टाचार आणि लाचलुचपतीच्या तक्रारींची दाद घेण्यासाठी मुंबई हायकोर्टाचे माजी मुख्य न्यायाधीश श्री. कोतवाल ह्यांची १० महिन्यांपूर्वी लोकआयुक्त म्हणून नेमणूक झाली. मुंबई येथील लयन्स क्लबपुढे भाषण करताना त्यांनी आपल्याला या अवधीत आलेले अनुभव सांगितले ते म्हणाले की, काम सुरू केल्यापासून ५४३ तक्रारींचा निकाल लावण्यात आला. परंतु त्यांपैकी ६५ टक्के तक्रारी लोकआयुक्त कायद्याप्रमाणे विचारात घेण्यासारख्या नव्हत्या. अर्थातच त्या नामंजूर करण्यात आल्या. ह्या बाबतीत नागरिकांना अधिक मदत यावयाची असेल तर कायदा थोडा सैल करण्यात आला पाहिजे. आतापर्यंत ७४५ तक्रार-अर्ज आलेले आहेत. त्यांपैकी १२ अर्ज महाराष्ट्र राज्याच्या मंत्र्यांविरुद्ध होते मंत्र्यांविरुद्ध करण्यात आलेल्या तक्रार-अर्जांची चौकशी करताना असे आढळले की तक्रारीसंबंधीचा पुरावा मिळणे कठीण जाते. बरिष्ठ सरकारी अधिकारी सामान्यतः पुरावा देण्यास मागेपुढे पाहात नाहीत. परंतु मंत्र्यांविरुद्ध असलेल्या तक्रार-अर्ज-प्रकरणी पुरावा देण्याच्या बाबतीत त्यांची स्पृती नीट काम देत नाही. मंत्र्यांविरुद्ध पुरावा देण्याची वेळ आली की अधिकारी नीट आढवत नाही असे सांगतात. लोकआयुक्ताच्या अधिकारक्षेत्रात स्पुनिसिपल कॉर्पोरेशन्सचा समावेश करण्यात येणार असल्याची बोलवा आहे. तसे करण्यात आले तर तक्रार अर्जांच्या संख्येत खूपच वाढ होईल अशी अपेक्षा आहे. अर्थातच मग एका लोक आयुक्ताला सर्व भार सोसावा लागेल. ही गोष्ट अशक्यच आहे. तक्रार-अर्जांच्या टिगाऱ्याखाली एकुलता एक लोकआयुक्त बुद्धन गेल्याखेरीज राहाणार नाही. त्याला मदत करण्यासाठी दुय्यम लोकआयुक्त नेमण्याची अतिशय आवश्यकता भासेल.

धंदा वाढविण्यासाठी साधनांचा विवेक कसाळा ?

सौंदर्यशाली स्त्रियांच्या स्पर्धा जगभर होत असतात. ह्या स्पर्धांचे संघटक काही नियमानुसार आपले काम करीत असतात. स्पर्धेनंतर विजेत्या सुंदरीला आर्थिक लाभाच्या संधी मिळू शकतात. पण स्त्रियांचे पोषाख विकणाऱ्या रोमधील एका बहादुराने एक आगळीच सौंदर्यस्पर्धा ठेवण्याचा विचार केला. त्यात भाग घेणाऱ्या सुंदरींनी आपले वक्ष अनाच्छादित ठेवावयाचे होते. स्पर्धा जाहीर झाल्याबरोबर २०० स्त्रियांनी त्याच्या दुकानाला गराडा घातला. इतकी गर्दी झाल्यावर स्पर्धा भरविणे कठीण होऊ लागले. असेर पोलिसांनी हस्तक्षेप करून ही स्पर्धा बंद पाडली. आलेल्या स्पर्धकांनी स्पर्धा शालीच पाहिजे असा हट्ट धरला होता. स्पर्धकांत १५ पासून ५० पर्यंत वयांच्या स्त्रिया होत्या. त्यांतील बहुतेकांनी पारदर्शक उत्तरीय वस्त्र परिधान केले होते.

**बँक ऑफ महाराष्ट्राची राष्ट्रीयीकरणानंतरची चार वर्षे**

सरे पाहता, राष्ट्रीयीकरणाची तत्त्वे महाराष्ट्र बँकेला कधीही नवी नव्हती. कारण स्थापनेपासूनच लहान (सामान्य) माणसाला आणि लहान उद्योगधंद्यांना मदत करण्यासाठी ही बँक पुढे होती. ज्या वेळी इतर बँका प्रमुख शहरांतून आणि शहरी विभागात त्यांच्या शाखा उघडीत होत्या त्याच वेळी ही बँक, निमशहरी आणि ग्रामीण विभागांत शाखा उघडीत होती. महाराष्ट्र बँकेच्या एकूण ३३८ शाखांपैकी ३१४ शाखा महाराष्ट्रातच आहेत. राष्ट्रीयीकरणानंतरच्या चार वर्षांत १८५ शाखा उघडल्या. त्यापैकी १३३ शाखा किंवा जवळजवळ ७२% शाखा ग्रामीण आणि निमशहरी विभागांत, १७% शहरी विभागांत आणि ११% प्रमुख शहरांतून उघडल्या गेल्या. महाराष्ट्रातील पाच जिल्ह्यांसाठी अग्रेसर बँक म्हणून जबाबदारी महाराष्ट्र बँकेवर टाकली गेली. ते जिल्हे म्हणजे पुणे, सातारा, नासिक, ठाणे आणि औरंगाबाद हे होत. या जिल्ह्यांतून १५५ शाखांचे जाळे आहे. आज बँकेच्या शाखांची विभागणी खालीलप्रमाणे आहे.

| अ. क्र. | राज्याचे नाव | ग्रामीण | निम-शहरी | शहरी | प्रमुख शहरे | एकूण |
|---------|--------------|---------|----------|------|-------------|------|
| १.      | महाराष्ट्र   | १२६     | ८४       | ६३   | ४१          | ३१४  |
| २.      | मध्य प्रदेश  | १       | ४        | ४    | ...         | ९    |
| ३.      | म्हैसूर      | १       | २        | ५    | ...         | ८    |
| ४.      | गुजरात       | ...     | ...      | १    | १           | २    |
| ५.      | गोवा         | ...     | २        | ...  | ...         | २    |
| ६.      | दिल्ली       | ...     | ...      | ...  | १           | १    |
| ७.      | आंध्र प्रदेश | ...     | ...      | ...  | १           | १    |
| ८.      | तामीळनाडू    | ...     | ...      | ...  | १           | १    |
|         | एकूण         | १२८     | ९२       | ७३   | ४५          | ३३८  |

राष्ट्रीयीकरणापासून बँकेच्या ठेवी रु. ७९-२० कोटींनी वाढल्या आणि २९ जून १९७३ रोजी एकूण ठेवी रु. १५८-०४ कोटी होत्या. ठेवी-खात्यांच्या संख्येतही उल्लेखनीय वाढ झाली असून आता बँकेकडे ९ लाखांवर ठेवी-खाती आहेत.

बँक राष्ट्रीयीकरणाचा प्रमुख उद्देश आर्थिक दृष्ट्या दुर्लक्षित विभागाकडे कर्जपुरवठ्याची साखळी तयार करणे हा आहे. बँकेच्या रु. १०७ कोटी. इतक्या एकूण कर्जापैकी जवळ जवळ ४१-५% भाग आर्थिकदृष्ट्या दुर्लक्षित विभागांना कर्जपुरवठ्याचा आहे. अग्रक्रमप्राप्त विभागांना दिलेल्या कर्ज-खात्यांची संख्या जुळे १९६९ मध्ये ८,८१४ होती ती ३६,४६१ इतकी वाढली. त्याचप्रमाणे मंजूर केलेली रक्कम रु. ३१-२३ कोटींवरून रु. ५३-७७ कोटी इतकी वाढली.

**साधुसंतांनी केलेला बँकिंग तत्त्वांचा प्रचार**

( महाराष्ट्र बँकेच्या बार्शी शाखेचा अभिनव उपक्रम )

“ कर्ज देताना आम्ही इतर गोष्टींबरोबरच कर्जदाराजवळ कष्ट करण्याची तयारी हे भांडवल, सचोटी हे तारण आणि उत्पादननिर्मितीने देशसेवा हे कारण, या गोष्टी आहेत की नाहीत हे पाहात असतो. राष्ट्रीयीकरणानंतरचे सरकारचे धोरण आमच्या बँकेने तिच्या स्थापनेपासूनच अवलंबलेले आहे.” असे उद्गार येथील महाराष्ट्र बँकेचे एजंट श्री. आर. आर. मंगजी यांनी बँक राष्ट्रीयीकरण वर्षापनानिमित्त काढले.

नंतर बँकेचे कर्मचारी श्री. अ. ज. जोशी यांनी धर्मभूषण प्रा. सु. ग. शेवडे एम. ए., मुंबई, यांचा परिचय करून दिला व ते आपल्या भाषणात म्हणाले, “ बँकेचे यश तिने दिलेल्या कर्जाच्या परतफेडीवर अवलंबून असते आणि ते देताना बँक प्रामुख्याने तीन गोष्टी पाहात असते. त्या म्हणजे कॅंक्टर, क्रेडिट आणि कॅंपेसिटी. प्रथम कर्जदाराचे कॅंक्टर पाहिले जाते. कर्जदाराची वृत्ती-नीतिमत्ता चांगली असली पाहिजे आणि ही नैतिक सुधारणा करण्याचे महान कार्य प्रवचनकार, कीर्तनकार, नीति-अनीतीच्या गोष्टी सांगून करीत असतात. म्हणून राष्ट्रीयीकरण वर्षापनानिमित्त एखाद्या अर्थशास्त्रज्ञाला न बोलावता या वेळेस आम्ही सुप्रसिद्ध प्रवचनकार प्रा. शेवडेना बोलावले. ”

हा कार्यक्रम बँकेच्या बार्शी शाखेतील कर्मचाऱ्यांनी स्वसंचालित घडवून आणला. प्रमुख बक्ते प्रा. शेवडे आपल्या भाषणात म्हणाले, “ आपल्या साधु-संतांनी व धर्माने बँकेच्या तत्त्वांचा प्रचार फार पूर्वीपासूनच केलेला आहे. संत रामदास म्हणतात.

“ मेलविती तितुके भक्षिती,  
ते कठीण काळी मरोन जाती ”.

हा श्लोक अत्यंत मार्मिक असून माणसाला उघळपट्टीपासून परावृत्त करणारा आहे. जगातील प्रत्येक गोष्ट ही धर्माधिष्ठित आहे. आपला धर्म पापापासून परावृत्त करून सत्कर्म करायला लावतो आणि बँक ही कस्टमर्सची नीतिमत्ता पाहात असते.

श्रीमंतांजवळील अधिक असलेला पैसा व्याजाने घेऊन त्यांचे ऐश्वर्य वाढवून गरिबांना श्रीमंत करण्याचे देशकार्य बँक करीत असते आणि बँक ऑफ महाराष्ट्रने आजपर्यंत अशीच महाराष्ट्राची सेवा केली आहे व आता ती महा-राष्ट्राची-भारताची-सेवा करीत आहे. मला या बँकेचा अभिमान वाटतो. ”

श्री. चंद्रकांत सोनिमा यांनी श्री. दादाशास्त्री जोशी यांच्या शुभ हस्ते प्रा. शेवडेना श्रीफल व मानघन अर्पण केले. या कार्यक्रमास बार्शीतील प्रतिष्ठित मंडळी उपस्थित होती. शेवटी श्री. श्री. एम. के. भोसेकर यांनी आभार प्रदर्शन केल्यावर हा अभिनव उपक्रम संपला.



## बँकेतील शिपाई आणि साहेबांच्या घरचे काम

(१)

'अर्थ' पाक्षिकाच्या दि. १८ जुलै १९७३ चे अंकातील 'व्यवस्थापकीय समस्या (११)' या शीर्षकाखाली प्रसिद्ध करण्यात आलेला, श्री. शाम रघुनाथ साखरे यांनी लिहिलेला, 'बँकेचा शिपाई आणि साहेबांच्या घरचे काम' हा लेख वाचला-लेख खरोखरच आजच्या व्यवस्थापनातील ज्वलंत समस्या मार्मिकपणे विशद करणारा असा आहे. त्याबद्दल लेखकास धन्यवाद!

अदृश्य जिल्हा मध्यवर्ती सहकारी बँकेचे नाठेठोम तालुक्याचे बँक इन्स्पेक्टर, श्री. उत्कर्ष, हे लेखात निर्दिष्ट केल्याप्रमाणे बँकेचे उमेदीचे, उत्साही, कुशल व कार्यक्षम अधिकारी असल्याने, ते तालुक्यात लोकप्रिय झाले होते. सहकारी बँकांतील इन्स्पेक्टरांचे कामामध्ये त्यांना बरीचशी फिरती करावी लागत असलेने त्यांच्या शिपायांना, श्री. उत्कर्ष यांनी त्यांचा शिपाई जो राजा, त्यास दिलेली कामेच मुख्यत्वे फिरतीच्या वेळी करावी लागतात हे खरे; परंतु याचा अर्थ असा नव्हे की, बँकेच्या इन्स्पेक्टरांनी शाखेच्या कचेरीत काम करित असताना, त्यांच्या शिपायांकडून सर्वस्वी घरची कामे करवून घ्यावीत. मुख्यत्वे, त्यांनी शिपायांकडून ऑफिसचे काम करवून घ्यावे व काही प्रमाणात त्यांना ऑफिसच्या फिरतीचे कामात मदत होण्याच्या दृष्टीने शिपायांना घरचे काम सांगण्यास हरकत नसावी असे वाटते. शिपायांनी सुद्धा त्यांच्या अधिकार्यांच्या घरची कामे, सूळ त्यांची ऑफिसची कामे सांभाळून, काही प्रमाणात, बरील धोरणास अनुसरून करणे हे त्यांचे अंतिम हिताचेच ठरावे.

बरील लेखामध्ये निर्दिष्ट करण्यात आलेल्या परिस्थितीत, श्री. उत्कर्षसाहेबांनी त्यांचा शिपाई राजा यास मोठ्या कौशल्याने चांगला धडा शिकविला; त्यांनी त्याच्यावर सूड घेतला असे म्हणता येणार नाही; कारण सूड हा बरोबरीचे व्यक्तीवर घेतला जातो, हाताखालच्या व्यक्तीवर नाही, असा संकेत आहे.

अकलकोट

आर. डी. कुलकर्णी

(२)

शिपाई हा मग तो कोणत्याही सात्यातील असो, तो थर्ड क्लास समजला जातो. त्यालाही पुष्कळशा भावना असतात. साहेबांच्या घरी काम करावे किंवा नाही हे ज्याचे त्याने ठरवावे, त्यातून अनुकूल म्हणजे साहेब व त्यांच्या घरातील मंडळी यांच्या वागणुकीवर अवलंबून असते. ते म्हणजे असे :- जरी तो शिपाई असला तरी त्याला कोणत्या प्रकारची वागणूक दिली पाहिजे याचा विचार साहेबांच्या घरातील मंडळींनी समजावून घेतला पाहिजे. जर त्याला घरातील सर्व लहान मंडळींपासून 'अरे', 'कारे' ची भाषा वापरली तर त्याच्या मनातून त्याला अपमान वाटतो. तो आपल्या घरचाच एक घटक आहे या प्रकारे जर त्यांनी वागणूक दिली तर शिपाई हा स्वतः होऊन त्यांच्या

घरातील काम करील. त्यात त्याला कसलाच कमीपणा वाटणार नाही. शाम साखरे यांच्या लेखातील 'राजा' हा शिपाई त्याला जर साहेबांकडून इतकी चांगली वागणूक मिळत असेल तर त्यांनी कोणाचेच न एकता युनियनकडे लक्ष न देता साहेबांच्या घरातील काम करण्यास काहीच हरकत नाही. या गोष्टी त्यास सांगावयास नको. मात्र काही साहेब लोक त्याला घरच्या गड्याप्रमाणे वागणूक देऊन त्याच्या नोकरीबाबत सुद्धा अहितकारक गोष्टी करतात त्यावेळेस ते त्या शिपायाच्या मनाच्या स्थितीचा विचार करित नाहीत. याउलट म्हणजे अशा निर्दयी साहेबांच्या घरचे काम न करणे हे राजा शिपायाप्रमाणे अधिक चांगले. श्री. उत्कर्ष यांनी सूड घेतला हे स्पष्ट दिसते. कारण त्यानंतरच लगेच त्यांनी त्याला कोणत्या प्रकारची वागणूक दिली हे दिसतेच आहे.

बँक ऑफ महाराष्ट्र,  
पुणतांबा शाखा

अशोक दत्तात्रय कुलकर्णी

(३)

बँकेच्या शिपायाने साहेबांच्या घरचे काम मुळीच करू नये. बँकेच्या शिपायाचे म्हणून काम असेल तेच निमूटपणे व चौख करावे. भत्ता जो मिळतो त्यातच त्याने भागविले पाहिजे. भत्ता हा दौन्यात खर्च होतो म्हणूनच दिला जातो. सोसायटीच्या सचिनी कोंबडी, मटण, मजा टाळली पाहिजे व साहेबांच्या वजनाने किंवा अन्य काही कारणाने ही मजा मिळते म्हणून त्या परस्पर मिळणाऱ्या मजेत, त्याच्या मोबदल्यात शिपायाला घरचे काम सांगणे गैर आहे व शिपायाकडून त्याला अगतिकतेत पकडून अल्पशा उपकारांच्या बदल्यात घरचे काम सांगू नये व ते केले नाही म्हणजे सूडही घेऊ नये.

शिपाई झाला तरी तो प्रथम मांगूस आहे हेही शिपायाने पण लक्षात ठेवले पाहिजे. त्याने लाचार होऊ नये. साहेबांकडून मिळणारा अल्पसा मोबदला व सोसायटीकडून मिळणारी मजा ही गैर आहे व त्या बदल्यात स्वतःला विकून घेणे बरे नव्हे. साहेबाने पण शिपायावर किरकोळ उपकार करून स्वाभिमानापासून वंचित करू नये. त्याचा खाजगी वेळ त्याच्या मुलाबाळांसाठी ठेवावा. अन्यथा हे असे परस्पर-उपकार संस्थेला मारक ठरतात.

C/o बँक ऑफ महाराष्ट्र, घुळे

रा. गं. मुक्तीकर

रुरकेला, भिलई कारखान्यांना नफा—रुरकेला येथील सरकारी मालकीच्या पोलादकारखान्याला सहा वर्षे सतत मोठा तोटा येत असे. १९७२-७३ साली मात्र कारखान्याने १-१२ कोटी रुपयांचा नफा मिळविला आहे. भिलई येथील पोलादकारखान्याने ६-८ कोटी रुपयांचा नफा मिळविला आहे. दुर्गापूर येथील कारखान्याला मात्र २२-२ कोटी रुपयांचा तोटा आला आहे. रुरकेला कारखान्याला नफा झाल्यामुळे त्याचा विस्तार करण्यात यावा अशी मागणी करण्यात येत आहे. तथापि, हा कारखान्याचा विस्तार करण्यात यावयाची शक्यता नाही.

## भारतीय उंट छाप विडी अमेरिकेत लोकप्रिय

सारडा बंधूंच्या परिश्रमाचे फळ

नासिक येथील नामवंत विडी-कारखानदार श्री. देवकिसन सारडा आणि त्यांचे बंधू श्री. किसनलाल सारडा यांनी अमेरिकेत विडी निर्यात करण्यास सुरुवात केली असून ती अमेरिकेत लोकप्रियतेच्या मार्गावर आहे. सारडा बंधूंची उंट छाप विडी आता अमेरिकेत न्यूयॉर्क, शिकागो, बर्कलो, वॉशिंग्टन, लॉस-एंजेलिस, डेन्व्हर, लॉस व्हेगस, सॅनफ्रॅन्सिस्को, इत्यादी प्रमुख शहरांतील तंबाखूच्या स्टोअर्समध्ये मिळते. शिवाय मॉन्ट्रील व टोरंटो या कॅनडातील शहरांतही ही विडी लोकप्रिय होत आहे. निरनिराळ्या छपांच्या त्यांच्या विड्या अमेरिकेत चांगल्या सपट आहेत.

५० वर्षापूर्वी बस्तीराम सारडा यांनी फक्त तीन माणसे घेऊन हा विडीकारखाना सुरू केला. आता सारडा बंधूंच्या महाराष्ट्र, आंध्र प्रदेश व म्हैसूर या तीन राज्यांतील शंभरांवर विडी केन्द्रांत १५,००० कामगार काम करतात. भारतात तंबाखूचे एकंदर उत्पादन ६०० कोटी रुपयांचे होते. त्यापैकी ३०० कोटी रुपयांचा तंबाखू विडीसाठी, २५० कोटी रुपयांचा तंबाखू सिगरेटसाठी व उरलेला ५० कोटींचा साण्यासाठी व तपकिरीसाठी वापरला जातो. विडीव्यवसायाने भारतातील वीस लक्ष लोकांना रोजगार दिला आहे. अ. भा. विडी उद्योग संघटनेचे कार्य श्री. देवकिसन सारडा गेली अनेक वर्षे करीत असून ते सध्या त्या संघटनेचे अध्यक्ष आहेत. श्री. देवकिसन सारडा म्हणाले, "विडी व्यवसायासाठी मध्य प्रदेश, बिहार, ओरिसा वगैरे भागांतून टॅम्बुणीची ऊर्फ तेंडू पाने आणण्यात येतात व गुजरात आणि म्हैसूर राज्यांतील तंबाखू वापरण्यात येतो. म्हैसूर राज्यातील तंबाखूचा सुषुब् चांगला असतो. १९६७ साली न्यूयॉर्कमध्ये भरलेल्या एका जागतिक प्रदर्शनात आम्ही आमच्या कारखान्याच्या विड्या ठेवल्या होत्या. त्या विड्यांविषयी अमेरिकनांनी खूपच उत्सुकता दाखविली. विशेषतः विड्या ओढल्यामुळे तंबाखू ओढल्याचा आनंद तर मिळतोच पण सिगरेटीच्या मानाने विडीमुळे कॅन्सरचे भय फारच अल्प असते याची अमेरिकनांच्या वर विशेष छाप पडली."

अमेरिकेत विडीचा अधिक प्रसार करावयाचा तर दूरचित्रवाणी व वृत्तपत्रे यांत मोठ्या प्रमाणावर जाहिरात केली पाहिजे व हे काम सध्याचे आणि परकीय चलनाचे आहे, असेही श्री. सारडा म्हणाले.

१९६७ सालच्या जागतिक प्रदर्शनात आलेला उरसाहजनक अनुभव लक्षात घेऊन सारडा बंधूंनी अमेरिकेत विडीचा अधिक प्रसार करावयाचा असे ठरविले. १९६८ साली श्री. किसनलाल सारडा यांनी त्यासाठी अमेरिका व कॅनडा या देशांचा दौरा केला. न्यूयॉर्क व इतर अनेक ठिकाणी त्यांनी लोकांना नमुना म्हणून मोफत विड्या दिल्या. तसेच वॉशिंग्टन, डेन्व्हर, न्यूयॉर्क, लॉस

एंजेलिस इत्यादी अमेरिकेतील सर्व प्रमुख शहरांना भेटी देऊन श्री. किसनलाल सारडा यांनी तेथील दुकानांत-उळक दुकानांत-विक्रीसाठी विड्या ठेवल्या. त्यांच्या परिश्रमांना फळ येऊन आता सारडा बंधूंची सुमारे एक लाख रुपयांची विडी अमेरिकेत सपते. अमेरिकेशिवाय कॅनडा, स्वित्झर्लंड, बेल्जियम, मध्यपूर्व, कुवैत, दुबई या भागांतही त्यांच्या विडीची निर्यात होते.

"विडीचा दर्जा वाढविणे हे या व्यवसायाचे एक अगत्याचे कार्य आहे," असे श्री. किसनलाल सारडा म्हणाले. त्यांनी पुढे सांगितले, "कामगार व शेतकरी यांच्यात विडी अतिशय लोकप्रिय आहे. पण बरिष्ठ वर्गातील लोकांनीही विडीची सवय ठेवली तर विडी अधिक प्रमाणावर ओढली जाईल व आजचा सिगरेटचा दर्जा तिला प्राप्त होईल. भारतातील फक्त कमी उत्पन्नाचे लोक विडी ओढतात हा परदेशांतील समज दूर झाला तर तेथेही विडीला उच्च स्थान मिळेल व तेथील सपवाढून आपल्या देशाला अधिक परकीय चलन मिळेल."

## किमतीमधील वाढीचे जागतिक स्वरूप

एप्रिल १९७२ ते एप्रिल १९७३

|              |      |             |     |
|--------------|------|-------------|-----|
| आइसलंड       | १६.६ | नॉर्वे      | ७.७ |
| भारत         | १५.७ | ऑस्ट्रिया   | ७.७ |
| टर्की        | १२.२ | डेन्मार्क   | ७.७ |
| आयलंड        | १०.० | नेदरलँड्स   | ७.६ |
| स्पेन        | ९.७  | जर्मनी      | ७.५ |
| इटली         | ९.६  | बेल्जम      | ७.१ |
| जपान         | ९.४  | फ्रान्स     | ६.८ |
| ब्रिटन       | ९.२  | कॅनडा       | ६.६ |
| पोर्तुगाल    | ९.१  | स्वीडन      | ६.१ |
| फिनलंड       | ९.६  | ऑस्ट्रेलिया | ५.१ |
| स्वित्झर्लंड | ८.४  | अमेरिका     | ५.१ |
| ग्रीस        | ७.५  |             |     |

## मुलीच्या विवाहाला आईची, राज्यकर्ती

राणी ह्या नात्याने, मान्यता

ब्रिटनची राणी एलिझाबेथ हिने तिची कन्या अॅन हिच्या कॅप्टन: मार्क फिलिप्सशी ठरलेल्या विवाहास मान्यता दिली. अॅन-मार्क फिलिप्स हा विवाह १४ नोव्हेंबर रोजी होणार आहे. १७७२ च्या रॉयल मॅरेज्ज अॅक्टप्रमाणे अशी परवानगी आवश्यक असते. तिसऱ्या जॉर्जचा भाऊ, ड्यूक ऑफ ग्लोसेस्टर, ह्याने एका कोट्यावीशाच्या अनोरेस मुलीशी विवाह केला, त्यानंतर हा कायदा करण्यात आला.

बँकांच्या ठेवीत २०.७ % आणि कर्जात १०.६ % वाढ. नफा मात्र ७.१ % ने घटला.

सरकारी क्षेत्रातील बँकांना १९७२ मध्ये ११.८८ कोटी रु. नफा झाला; १९७१ मध्ये १२.७९ कोटी रु. नफा झाला होता.

स्टेट बँक आणि तिच्या उपबँका ह्यांना ४.२९ कोटी रु. नफा झाला; १९७१ मध्ये ४.३६ कोटी रु. नफा झाला होता.

१४ राष्ट्रीयीकृत बँकांचा नफा ८.५० कोटी रु. वरून ७.५२ कोटी रु. आला, म्हणजे तो ९८ लक्ष रु. नी घटला.

१४ राष्ट्रीयीकृत बँकांनी १९७२ च्या नफ्यातून ३.२४ कोटी रु. रिझर्व्हजकडे वर्ग केले; १९७१ मध्ये ३.९४ कोटी रु. वर्ग केले होते.

त्या सर्वांनी मिळून सरकारला ४.१८ कोटी रु दिले; म्हणजे बँकांचे राष्ट्रीयीकरण करण्यासाठी सरकारने दिलेल्या भरपाईच्या ४.८% एवढी ही रक्कम होते. गेल्या वर्षीचे तत्सम आकडे ४.४३ कोटी रु. आणि ५.१% असे आहेत.

१९७१ अखेरच्या मानाने १९७२ अखेर ठेवीत १३.५३ कोटी रु. ची (२०.७%) वाढ झाली. १९७१ मध्ये ठेवीत १९.३% वाढ झाली होती.

दिलेली कर्जे ४,३४२ कोटी रु. वरून ४,८०३ कोटी रु. वर गेली. म्हणजे, ती १०.६% ने वाढली. १९७१ मधील वाढ ९.७% होती.

### लोकसंख्येच्या वाढीपेक्षाही गुन्हेगारीची वाढ अधिक

इंस्टिट्यूट ऑफ क्रिमिनॉलॉजीचे डायरेक्टर श्री. वेणु गोपाळ दिव्ही येथे एका प्रसंगी बोलताना म्हणाले की भारतामधील सर्व विद्यापीठांतून गुन्हेगारशास्त्राचा अभ्यासक्रम ठेवण्यात आला पाहिजे. ह्या शास्त्राकडे भारतात आतापर्यंत दुर्लक्ष झालेले आहे. १९५७ साली विद्यापीठ अनुदान मंडळाने ह्या शास्त्राच्या अभ्यासाची गरज ओळखून विद्यापीठांनी अशा अभ्यासाची सोय करावी असे सुचविले होते. परंतु विद्यापीठांनी त्याचा उपयोग नाही आणि शिवाय रोजगाराच्या नव्या संधी उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीनेही त्याला मर्यादा पडतात अशी भूमिका घेतली. तथापि नंतर प्रथम सागर विद्यापीठाने व नंतर इतर काही विद्यापीठांनी ह्या शास्त्राचे अभ्यासक्रम चालू केले. तरीसुद्धा ह्या ज्ञानशाखेला स्वतंत्र शास्त्राचे स्थान अद्याप मिळालेले नाही. १९६० ते १९७० ह्या दशकात भारतामधील गुन्हांची वाढ लोकसंख्येच्या वाढीपेक्षा अधिक वेगाने झाली. गेल्या वर्षी १५ हजार खुनाचे गुन्हे, ९,००० अपहरणाचे गुन्हे आणि १० हजार दरोड्याचे गुन्हे घडले. त्याशिवाय चोऱ्या आणि इतर गुन्हांच्या संख्येतही वाढ झाली. लहान मुलांनी केलेल्या गुन्हांत तर ह्या दहा वर्षांत १०० टक्के वाढ झाली. त्यातही विशेष घ्यानात येण्यासारखी गोष्ट अशी की दरसाल जे गुन्हेगार सापडतात त्यात

८० टक्के नव्याने गुन्हे केलेले लोक असतात. गेल्या वर्षी इंडियन पीनल कोडमधील गुन्हांबद्दल ११ लाख लोकांना अटक करण्यात आली. त्याशिवाय इतर कायद्यांन्वये पकडण्यात आलेल्या गुन्हेगारांची संख्या ३३ लाख आहे. गुन्हेगारशास्त्र हे एक स्वतंत्र शास्त्र आहे. गुन्हांबद्दल माहिती गोळा करणे आणि गुन्हेगारांच्या वागणुकीचा अभ्यास करणे एवढेच त्याचे स्वरूप नाही.

### रशियाचा शास्त्रास्त्रावरलिल खर्च कमी होणार नाही

अमेरिकन काँग्रेसच्या संयुक्त आर्थिक कमिटीला अशी माहिती देण्यात आली आहे की रशिया आपल्याजवळील साधन-संपत्तीचा उपयोग लष्करी सामर्थ्य वाढविण्याऐवजी मुलकी उत्पादन वाढविण्यासाठी करील असा फारसा संभव नाही. असा प्रयत्न रशियाचे दिवंगत पंतप्रधान मि. कुच्चोव्ह ह्यांनी थोडा-बहुत केला होता. पण त्यांची लवकरच इतिश्री झाली. मि. कुच्चोव्ह ह्यांच्या पदच्युतीलाही तो कारणीभूत झाला असावा. रशियाचे पुढारी लष्करी सामर्थ्याला फार मानतात. तरीही अमेरिकेच्या मानाने आपले सामर्थ्य कमी पडत नाही अशी खात्री वाटत आहे तोपर्यंत रशियन पुढारी लष्करी खर्चात कपात करण्यास हरकत घेणार नाहीत. लष्करी मनोवृत्तीचे पुढारी मात्र ह्याला अपवाद आहेत.

आजारी गिरण्यांचे आधुनिकीकरण — नॅशनल टेक्स्टाइल कॉर्पोरेशनच्या कामाचा अहवाल लोकसभेला सादर करण्यात आला. अहवालातील माहितीप्रमाणे मध्यवर्ती सरकारने ४७ आजारी कापडगिरण्यांचे आधुनिकीकरण करण्याचे ठरविले आहे. ह्या कामासाठी १८.६८ कोटी रुपये खर्च करण्यात यावयाचे आहेत. त्याशिवाय आणखी १० गिरण्यांच्या आधुनिकीकरणाचा कार्यक्रम आसण्यात येत आहे. कॉर्पोरेशनच्या विकासशाखेने १९७१-७२ साली, ३२-९४ लाख रुपये नफा मिळविला. त्यातून कर वजा जावयाचा आहे.

दुष्काळनिवारणासाठी १९१ कोटी रुपये—गेल्या वर्षी भारतामधील अनेक राज्यांत अवर्षणामुळे दुष्काळी परिस्थिती निर्माण झाली. ह्या परिस्थितीशी मुकाबला करण्यासाठी मध्यवर्ती सरकारने राज्य सरकारांना १९१.३६५ कोटी रुपयांची मदत दिली अशी माहिती राज्यसभेत देण्यात आली चालू वर्षी ९७.८५ कोटी रुपये आतापर्यंत वाटण्यात आले आहेत. दुष्काळी मदतीसाठी देण्यात येणाऱ्या मोठ्या रकमा लक्षात घेऊन त्या कायमच्या उपयुक्त कामासाठीच खर्च करण्यात येतील अशी दक्षता घेण्यात येत आहे. भारत सरकारने राज्यांना खरीप पिकांच्या घटक कार्यक्रमासाठी १४८ कोटी रुपयांची वेगळी रक्कम गेल्या वर्षी दिली.



## पाकिस्तानी कैद्यांच्या स्त्रियांची कुचंबणा

१९७१ च्या भारत-पाकिस्तान युद्धांत भारत व बांगला देश ह्यांच्या संयुक्त लष्कराने ९३ हजार पाकिस्तानी कैदी पकडले, त्यांच्या सुटकेच्या प्रयत्नांना अद्याप यश आलेले नाही. दरम्यान, पकडलेल्या सैनिकांच्या स्त्रियांची खूपच कुचंबणा होत आहे. पाकिस्तानात पाश्चिमात्य स्त्रियांप्रमाणे स्त्रियांची मुक्ती चळवळ सुरू होणे जवळ जवळ अशक्य आहे. समाज फार मागासलेला असल्याने पतीच्या आधाराशिवाय जीवन कंठणे त्यांना फार कठीण जात आहे. तथापि, परिस्थितीच्या रेंव्याने आता त्या अंगावर पडलेल्या जबाबदाऱ्या पार पाडण्यासाठी हालचाल करू लागल्या आहेत. सामाजिक दडपणाला न जुमानता त्यांनी निर्धाराने पावले उचलली आहेत. स्त्रियांच्या बाबतीत पाकिस्तानातील समाज रूढीप्रिय आहे. कैदी असलेल्या पाकिस्तानी जवानांच्या बायकांचे जवळचे स्नेही-सोबतीही पतीशिवाय जगणाऱ्या स्त्रियांकडे सहानुभूतीने पाहता नाहीत. तरीही रावळपिंडी, कराची आणि लाहोरसारख्या मोठ्या शहरांतून त्या आता एकट्याने बाजारहाट करताना दिसतात. बँकांत अगर इतर मोठ्या दुकानांतून व्यवहार करताना दिसतात. शिवाय नातलागांच्या सहलीची व्यवस्था करणे, प्रसंगी मोटार चालविणे, डॉक्टरंस, वकील, विमा एजंट इत्यादींबरोबर असणारी कामे करणे ह्याही गोष्टी करित आहेत. पतीशिवाय मुसलमान समाजात स्त्रीला काहीच किंमत नसते. काही स्त्रिया तर कैद्यांची सुटका करण्याविषयी काढलेल्या मोर्चातही भाग घेतात. अनेकांना ह्या परिस्थितीशी नीट जुळवून घेता आलेले नाही. त्यांचा मानसिक तोल ढळला आहे. काही औषधे घेऊन जगत आहेत, तर काही डॉक्टरांच्या नजरेखाली उपचार घेत आहेत.

## ताम्रपत्रे स्वीकारण्यासाठी अपुरे स्वातंत्र्यसैनिक

स्वातंत्र्ययुद्धात भाग घेतलेल्या स्वातंत्र्यसैनिकांना ताम्रपत्रे देण्यासाठी भारत सरकारने गोव्याच्या सरकारकडे ५०० ताम्रपत्रे पाठविली आहेत. परंतु ती वाटण्याच्या बाबतीत गोव्याच्या सरकारपुढे अडचण उभी राहिली आहे. कारण, ती घेण्यासाठी सरकारने ठरविलेल्या पात्रतेचे पुरेसे स्वातंत्र्यसैनिक पुढे येत नाहीत. गोव्याच्या गृहसात्याने आतापर्यंत ४०० स्वातंत्र्यवीरांची यादी तयार केली आहे. त्यांना ताम्रपत्रे देण्यात येतील. राजकीय चळवळीसाठी निदान सहा महिने कारावासाची शिक्षा भोगली असेल अशा स्वातंत्र्यवीरांनाच ताम्रपत्रे देण्यात यावयाची आहेत. गोवा सरकारने स्वातंत्र्याच्या चळवळीत भाग घेतलेल्या राजकीय चळवळ्यांपैकी १,४०० लोकांची नोंद केलेली आहे. परंतु त्यांपैकी सर्वच ६ महिने कारावास भोगलेले नाहीत. ताम्रपत्रांचे वितरण १५ ऑगस्ट ह्या दिवशी होणार आहे.



BANK TO BANK...

## THE BELGAUM BANK LIMITED

( SCHEDULED BANK )

Regd. & Head Office : 659-60, Raviwar Peth,  
BELGAUM

Invest in our " Family Benefit Deposit Scheme " and earn Monthly Interest as a Pension - Enquire at any of our 42 Branches - Our Bombay Office at Mandvi, Bombay - 9. & Bangalore Office at 61, Chowdeshwari Temple Street, Bangalore - 2.

OUR MOTTO IS SERVICE  
AND WE REALLY SERVE.

S. Y. KAMAT,  
General Manager.

“ नवभारताच्या उभारणीमध्ये सहकारी चळवळ फार महत्त्वाची भूमिका पार पाडीत आहे. ”

—पं. जवाहरलाल नेहरू

महाराष्ट्रातील सहकारी चळवळीची प्रेरक शक्ती

## दि महाराष्ट्र स्टेट को-ऑपरेटिव्ह बँक लिमिटेड

मुख्य कार्यालय :  
फोर्ट, मुंबई १.  
मुंबईतील शाखा २१



प्रादेशिक कार्यालय :  
महाल, नागपूर  
नागपूरमधील शाखा ५

|               |              |
|---------------|--------------|
| भांडवल व निधी | रु. २१ कोटी  |
| ठेवी          | रु. १०४ कोटी |
| विलेखी कर्जे  | रु. १४९ कोटी |
| खेळते भांडवल  | रु. २०५ कोटी |

सामुदायिक हितासाठी झटणारी  
आगळी बँक

## दि महाराष्ट्र स्टेट को-ऑपरेटिव्ह लंड डेव्हलपमेंट बँक लि.

जे. के. बिल्डिंग, १ रा माळा, नरोत्तम मोरारजी मार्ग,  
वॅलार्ड इस्टेट, मुंबई नं. १.

तारेचा दूरमुख्य कार्यालय : २६७८० १/२/३ (३ लाईन्स)  
पता : चव्कार्यकारी संचालक : २६१४९७  
“मॉर्निंग” नी (डायरेक्ट लाईन)  
उपकार्यालय नं. १ : २६०३०६ नं. २ : २९०००६

राज्य सहकारी भूविकास बँक व राज्यातील तिच्या २५ जिल्हा शाखा यांच्यामार्फत तगाई योजनेखाली विहिरी, ऑईल इंजिन्स, पंपिंग सेट्स, इलेक्ट्रिक मोटर्स तसेच ट्रॅक्टर व जमीन-सुधारणेकरिता कर्ज-वाटप करण्यात येते. जून १९७२ अखेर बँकेचे भांगभांडवल ९ कोटी ३० लाख, गंगाजळी ८३ लाख, ऋणविमोचन निधीची गुंतवणूक ५७ कोटी व येणे कर्ज १२१.२२ कोटी आहे.

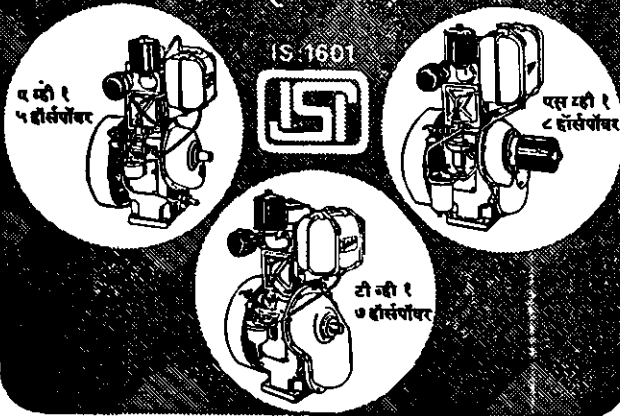
डी. एस्. जोशी  
अध्यक्ष

रा. गो. गोखले  
व्यवस्थापक

जी. पी. भावे  
कार्यकारी संचालक

## दरेंदार किलोस्कर एंजिनांना भारतीय मानक संस्थेचे प्रमाण पत्र

५ ते ८ हॉर्स पॉवर



प्रथम पासूनच किलोस्कर एंजिने त्यांच्या उत्तम दर्जाबद्दल प्रसिद्ध आहेत. देशातील आणि परदेशातील असंख्य शेतकरी व इतर ग्राहक यांच्याकडे वापरात असलेली एंजिने हे याचे प्रतीक आहे.

आता भारतीय मानक संस्थेने (ISI) देखील प्रमाणपत्र देऊन, हे मान्य केले आहे.



किलोस्कर एंजिन- शेतकऱ्याची पहिली पसंती  
किलोस्कर ऑईल एंजिन्स लि.  
१३, लक्ष्मणराव किलोस्कर रोड, खडकी, पुणे ३

© एंजिनसाठी किलोस्कर ऑईल एंजिन्स लिमिटेड यांनी या हेतूमाकच्या उपयोगाचा अधिकार नोंदविलेला आहे.

Tom & Bay/KO-7315-M

हे पत्र पुणे, पेठ शिवाजीनगर घ. नं. ९१५/१ आर्यभूषण छापखान्यात, या इतपत्राचे मालक श्री. श्रीपाद वामन काळे यांनी छापिले व 'दुर्गाधिवास' ८२३ शिवाजीनगर (पो. ऑ. देऊत जिमखाना), पुणे ४११००४, येथे प्रसिद्ध केले. (वार्षिक वर्षाणी रु. ६) अर्थ